

BANKTAN

Főiskolai jegyzet

Budapest, 2007

Köszönetnyilvánítás

Tisztelettel szeretném megköszönni Singlovics Béla úrnak a könyv tartalmához fűzött értékeléseit, véleményét; amely különös értékkel bír, hiszen személyében egy, a bankszakmában több évtizedes felsővezetői gyakorlattal bíró szakembert tisztelhetünk.

A könyv megírásában köszönettel tartozom továbbá azoknak a hallgatónak, akik az elmúlt évek során a témában elhangzott előadásaimhoz kérdéseket tettek fel, véleményt fűztek, vagy a készülő jegyzetemet észrevételeikkel segítették.

Szerző:
dr. Sági Judit

ISBN 978 963 638 235 3

A kézirat lezárásának dátuma: 2007. július 1.

Kiadja
a SALDO Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Zrt.
Felelős kiadó: dr. Bokor Pál a SALDO Zrt. vezérigazgatója
A SALDO Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők
Egyesülésének tagja

© A Saldo Kiadó valamennyi kiadványa szerzői jogvédelem alatt áll.
E kiadvány bármely részének sokszorosítása, bármilyen adatrendszerben való
tárolása (papír, elektronikus stb.)
a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos!

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánlás	9
Módszertani előszó a jegyzethez	11
I. BEVEZETÉS.....	13
I.1. A HITELINTÉZETI SEKTOR VÁLTOZÓ SZEREPE A PÉNZÜGYI KÖZVETÍTÉSSEN.	13
A tőkepaici intézmények térnyerése	14
Konzolidációs folyamat	16
A hitelintézetek funkciói az aktuális piaci tendenciák tükrében.	17
I.2. A BANKI KÖZVETÍTÉS JÖVEDELMI ÉS KOCKÁZATI TÉNYEZŐI	21
A jövedelmezőség lehetséges mérése a bankszektorban	21
Kockázatvállalás, kockázati faktorok	23
Kockázati sztenderdek és tőkeképzés	25
II. BANKÜZEMI MŰKÖDÉS.....	31
II.1. A HITELINTÉZETI RENDSZER NAPJAINKBAN	34
II.1.1. Hitelintézeti struktúra	35
II.1.2. Hitelintézeti szolgáltatások	36
II.2. A HITELINTÉZETEK MŰKÖDÉSÉNEK FŐBB SZABÁLYAI	44
II.2.1. Engedélyezés	44
2.1.1. A hitelintézetek alapításával kapcsolatos engedélyezés	45
2.1.2. Működési (tevékenységi) engedély	47
II.2.2. Irányítás és ellenőrzés	48
2.2.1. A tulajdonosokból álló testületekre vonatkozó szabályok	48
2.2.2. A hitelintézet irányító és ellenőrző testületei	49
2.2.3. Felelősségi és képviselési szabályok	52
2.2.4. Összeférhetlenségi szabályok	52
2.2.5. A belső információval kapcsolatos ügylet és a bennfentes kereskedelem tilalma	53
2.2.6. Titoktartás	54
II.2.3. Prudens működés	55
2.3.1. A tőkemegfelelés	57
2.3.2. A kockázatvállalás korlátozása	61
II.2.4. Szervezeti felépítés	64
II.2.5. A működési kockázat tőkekövetelményei	66
2.5.1. A működési kockázat tőkekövetelményeinek meghatározása az alapvető mutató módszerével	67
2.5.2. Standard módszerek	67
2.5.3. Fejlett mérési módszerek	69

II.2.6. Számvitel és könyvvizsgálat	70
2.6.1. Könyvvezetés	70
2.6.2. Könyvvizsgálat	71
II.2.7. Felügyelet	73
2.7.1. A hitelintézetek feletti felügyeleti kontroll	73
2.7.2. A PSZÁF feladatai és eszközei	74
II.2.8. A pénzmosás megelőzésével és megakadályozásával kapcsolatos előírások	79
Összefoglalás és ellenőrző kérdések	83
III. ÜGYLETI RENDSZEREZÉS	85
III.1. A HITELINTÉZETEK FORRÁSAI, PASSZÍV BANKÜGYLETEK	89
III.1.1. Betét és takarékbetét gyűjtése	89
1.1.1. A betétszerződés	90
1.1.2. A takarékbetét-szerződés	92
1.1.3. A betét azonosítása	98
1.1.4. A hitelintézet – betétekkel kapcsolatos – tájékoztatási kötelezettsége	98
III.1.2. Hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok kibocsátása	101
1.2.1. Kötvény	101
1.2.2. Letéti jegy	103
1.2.3. Az értékpapírok hozamának közzététele	103
III.1.3. Bankközi források	104
1.3.1. Bankközi hitelfelvétel	104
III.1.4. Betétbiztosítás és intézményvédelem	107
1.4.1. Országos Betétbiztosítási Alap	107
1.4.2. Befektetővédelmi Alap	110
Összefoglalás és ellenőrző kérdések	112
IV. KIHELYEZÉSI V. AKTÍV BANKÜGYLETEK	115
IV.1. HITELNYÚJTÁS ÉS HITELSZERŰ FINANSZÍROZÁS	115
IV.1.1. Vállalkozói és intézményi (nem-banki) hitelek	115
1.1.1. Folyószámlahitel	116
1.1.2. Forgóeszközhitel	117
1.1.3. Fejlesztési hitel	119
1.1.4. Projektfinanszírozás	119
1.1.5. Szindikált (konzorciális) hitelezés	122
1.1.6. Faktoring	124
1.1.7. Lízing	127
1.1.8. A vállalkozói hitelszerződés tartalma	134

IV.1.2. Lakossági hitelek	141
1.2.1. Folyószámlahitel	142
1.2.2. Személyi hitel	142
1.2.3. Áruvásárlási hitel	146
1.2.4. Hitelkártya	146
1.2.5. Lombardhitel	147
1.2.6. Lakáscélú hitelek	149
1.2.7. A lakossági hitelszerződés tartalma	150
IV.1.3. Bankközi hitelek	158
IV.2. KIHELYEZÉS ÉS KÖVETELÉSKEZELÉS	160
IV.2.1. Hitelkihelyezés	160
2.1.1. Előzetes hiteltárgyalás, a hitelkérelem benyújtása, ill. a hiteldöntés	160
2.1.2. Hitelbírálat	162
2.1.3. Ügyfél-, ill. partnerminősítés	163
2.1.4. A Központi Hitelinformációs Rendszer (KHR)	167
IV.2.2. Monitoring v. követeléskezelés	168
2.2.1. Kintlévőségek, befektetések és mérlegén kívül vállalt kötelezettségek minősítési kötelezettsége	169
2.2.2. Értékvesztés elszámolása és céltartalék képzése	171
2.2.3. Problémás ügyfélkezelés	172
IV.2.3. Biztosítékok	179
2.3.1. A biztosítékolás célja, alkalmazhatósága; ill. a biztosíték értéke	179
2.3.2. Biztosítékfajták	183
2.3.3. Óvadék	183
2.3.4. Zálogjog	186
2.3.5. Engedményezés	194
2.3.6. Bankgarancia	195
2.3.7. Kezesség	197
2.3.8. Egyéb biztosítéki ígéret	199
IV.2.4. A hitelezési kockázat tőkekövetelménye	200
2.4.1. Standard módszer	200
2.4.2. Belső minősítésre épülő alap- és fejlett módszerek	203
Összefoglalás és ellenőrző kérdések	212
V. SEMLEGES BANKÜGYLETEK	215
V.1. A PÉNZFORGALOM BONYOLÍTÁSA	215
V.1.1. A bankszámlaszerződés	215
1.1.1. Számlanyitás	215
1.1.2. A bankszámlaszerződés lényeges tartalmi elemei	218

V.1.2. Pénzforgalmi szolgáltatások	226
1.2.1. A fizetési megbízások teljesítése	226
1.2.2. Fizetési módok	228
1.2.3. A nemzetközi fizetési forgalom lebonyolítása	236
1.2.4. Fizetési rendszerek	244
V.1.3. Elektronikus banki pénzforgalmi szolgáltatások	251
1.3.1. Bankkártyás műveletek	251
1.3.2. On-line banking	257
V.2. A HITELINTÉZETEK VAGYONKEZELÉSI TÍPUSÚ SZOLGÁLTATÁSAI	263
V.2.1. Portfoliókezelés, befektetési tanácsadás	265
2.1.1. Portfoliókezelés	265
2.1.2. Befektetési alapkezelés	268
2.1.3. Letétkezelés	272
V.2.2. Private banking	274
2.2.1. A private banki ügyfélkör	277
2.2.2. A private banki szolgáltatások	280
Összefoglalás és ellenőrző kérdések	281
VI. SZAKOSÍTOTT HITELINTÉZETEK	283
VI.1. JELZÁLOG-HITELINTÉZET	283
VI.1.1. Intézményi modellek	283
1.1.1. Intézményi modellek napjaink Európájában	285
1.1.2. A magyar jelzáloghitelezési rendszer illeszkedése az európai modellekhez	287
VI.1.2. Jelzálog-hitelezés	292
1.2.1. Jelzáloglevél kibocsátása	293
1.2.2. Jelzálogkölcson nyújtása	295
1.2.3. Jelzálog-biztosítás	298
VI.2. LAKÁSTAKARÉK-PÉNZTÁR	300
VI.2.1. Lakástakarék-pénztári modellek	301
2.1.1. A lakástakarék-pénztár hazai szabályozása	303
VI.3. HITELINTÉZETI ELSZÁMOLÓHÁZ	310
VI.3.1. Elszámolóházi tevékenységek és az elszámolóház	310
VI.4. EXIMBANK	313
VI.4.1. Az Eximbank tevékenységi köre	314
4.4.1. Export-finanszírozás	315
Összefoglalás és ellenőrző kérdések	316

VII. SZÖVETKEZETI HITELINTÉZETEK	319
VII.1.1. A szövetkezeti hitelintézetek helye a bankpiacon	319
1.1.1. A takarékszövetkezetek kialakulása az európai bankrendszerben	319
1.1.2. Takarékszövetkezetek Magyarországon	326
VII.1.2. A szövetkezeti hitelintézetek hazai intézményi rendszere és jogi szabályozása	334
Összefoglalás és ellenőrző kérdések	336
FOGALOMTÁR	337
FELHASZNÁLT IRODALOM	348

Ajánlás

Kevés olyan szegmense van a magyar gazdaságnak, amely akkora változáson ment volna keresztül az elmúlt 20 évben, mint a bankrendszer. A változások eredményeképpen mára egy jól működő, a gazdaság és a lakosság igényeit egyre jobban kiszolgáló – nagyrészt külföldi tulajdonú – pénzügyi szektor van jelen gazdaságunkban.

Érdekes néhány gondolatot szentelni annak, hogyan alakult ki ez a mára kedvezőnek mondható helyzet. A rendszerváltás kezdetén a Nemzeti Bank egyes hitel-főosztályaiból megszületett, piaci tapasztalatot és modern vezetési stílust nélkülöző bankok igen hamar szembetalálták magukat azzal, hogy a gazdasági csőd a tönkrement állami vállalatok, a szigorodó jogszabályi környezet (banktörvény, csődtörvény, társasági törvény, stb.) árát a kormányzat jórészt velük fizetteti meg, bedőlt hitelek, növekvő céltartalékok és ezek következtében erősen veszteséges működés formájában.

A halmozódó veszteségek eltüntetésének terheit a költségvetésen keresztül az egész ország viselte; a folyamat 2000-ig tartott, és 5-600 milliárd forintjába került az adófizetőknek. A bankkonsolidáció szükséges rossz volt, ennek révén lehetett fenntartani a gazdaság finanszírozhatóságát, de ugyanakkor az állami tulajdonú bankok ereje nem volt elég ahhoz, hogy a fejlődést hosszútávra biztosítsa.

A bankrendszer fejlődésének második szakasza a bankprivatizációval jött el. A privatizáció itt elsősorban külföldi részvétellel zajlott le, az országban nem volt honi tőke, amely ebbe a folyamatba érdemben bekapcsolódhatott volna. A külföldi tulajdonosok részvételével mára kialakult az a pénzügyi közvetítő rendszer, amely tőkeerős, képes felvállalni a magyar gazdaság kockázatait, hajlandó további befektetésekre az ügyfelek széleskörű kiszolgálása érdekében, és nem utolsósorban elkötelezett a közép-európai térség és ezen belül Magyarország iránt.

Jelenleg a bankrendszer újabb átalakulásának vagyunk tanúi. A bankok mindinkább helyi és globális pénzügyi szolgáltatókká válnak, pénzügyi csoportokba tömörülnek, melyek a szorosan vett betét/hitel szolgáltatások mellett a biztosítási üzletág, a lízing, a faktoring, az értékpapír ügyletek széles skáláját művelik. Az utóbbi néhány év nagy felfedezettje a pénzügyi közvetítők szempontjából a lakosság; egyes, nagy hálózattal bíró bankok bevételeik nagyobb hányadát már a lakossági szolgáltatásokon érik el.

A gyors és látványos fejlődés nem feledtetheti el velünk azt, hogy egy bank akkor nevezheti banknak magát, ha bizalmat tud kelteni az őt körülvevő társadalmi közeg szereplőiben, a vállalkozásokban, a lakosságban és – nem utolsósorban – a szabályozó hatóságokban. Ez a bizalom élteti a bankrendszert, teszi lehetővé azt, hogy egy bank saját tőkéjének tíz-, tizenkét-szeresét is kölcsönvegye, ellentétben például a vállalkozásokkal, ahol a saját tőkét kétszeresen meghaladó eladósodottság már súlyosnak tűnhet.

Ez a jegyzet többek között azt mutatja meg nekünk, hogyan kell egy prudens bankot felépíteni és működtetni, milyen technikákkal érik el a bankok azt, hogy a gazdaság legstabilabb szereplőivé váljanak.

A bank a szolgáltatóipar fontos szereplője; tevékenységét végső soron – közvetve vagy közvetlenül – az egyén, az állampolgár részére végzett szolgáltatás minőségén mérjük. Hosszútávú, fenntartható növekedést leginkább az a pénzügyi intézet érhet el, amely zsinórmértékként két lényeges kritériumot tart szem előtt: ezek a bizalom és a minőség.

Singlovics Béla
Kereskedelmi és Hitelbank
az Igazgatóság elnöke

Módszertani előszó

A „Banktan” című könyv a főiskolai és egyetemi intézményekben tanuló, ezen belül különösen a B.A. képzés és a felsőfokú szakképzés hallgatói számára íródott. A könyv ajánlható még mindazoknak, akik szakterületük vagy érdeklődési körük szerint foglalkoznak a banküzem valamely területével.

A könyv célja, hogy bemutassa a hitelintézetek banküzemi működését, a hitelintézetek általános jellemzői, illetve a szakosított és szövetkezeti hitelintézetek egyedi sajátosságai szerint. (Meg kell jegyezni, hogy e hitelintézeti formák közötti határok – a hitelintézeteknek a pénzügyi közvetítésben betöltött szerepének változásával – napjainkban mindinkább átértékelődnek.)

Az I. bevezető rész a banküzemet a mai európai trendek által diktált feltételrendszerben helyezi el.

A II. rész a banküzemi működés keretein belül a hitelintézetek alapításának és működésének felügyeleti szempontból is értékelhető feltételrendszerét, a prudens működés alapelveit ismerteti. Külön foglalkozik a banki szervezettel és hatáskörökkel, illetve a banküzem működési kockázatával és ennek kezelésével.

A III-V. részek a hitelintézetek által végezhető passzív, aktív és semleges bankügyleteket tekintik át. Ezeknek a fejezeteknek a tartalma kevésbé az ügyletek bemutatása, mint inkább annak a magyarázata:

- miként valósul meg a banki forrásszerzés,
- milyen feltételekkel vállal a hitelintézet kötelezettséget és utána milyen követeléskezelési technikákat alkalmaz, továbbá
- hogyan bonyolítja a gazdaság fizetési forgalmának jelentős részét, és végül
- milyen típusú vagyongezelést végez.

A VI. rész foglalkozik azokkal a sajátosságokkal, amelyek a hitelintézeti szolgáltatások szűkebb körét kínáló szakosított és szövetkezeti hitelintézetek működését és szolgáltatói szerepét jellemzik.

A könyv utolsó része a fogalomtár és a könyv megírásához felhasznált szakirodalom.

I. BEVEZETÉS

I.1. A HITELINTÉZETI SEKTOR VÁLTOZÓ SZEREPE A PÉNZÜGYI KÖZVETÍTÉSBN

A hitelintézetek klasszikusan értelmezett szerepe a megtakarítások ideiglenes újraelosztásában található. Ez általánosságban megfogalmazva azt jelenti, a hitelintézetek a mindenkori megtakarító és a beruházó között egyfajta közvetítő intézményként felvállalják a megtakarítások összeg-, lejárat- és kockázat szerinti transzformációját. A bankoknak a pénzügyi közvetítésben betöltött szerepe, súlya természetesen eltérő lehet: egyes országokban a banki alapú közvetítés a meghatározó, ilyenek Németország, Ausztria vagy Franciaország. Másol a tőkepiaci alapú közvetítés a jellemző, képviselői az angolszász országok. A tőkepiaci közvetítés esetében nem a hitelintézetek, hanem például nyugdíjpénztárak, befektetési alapok vagy biztosítók kötik le a megtakarítások nagyobb hányadát.

PÉNZÜGYI
KÖZVETÍTÉS

A közép-kelet európai országok, köztük Magyarország esetében az 1980-as évek végétől a banki típusú intézményi rendszer strukturális reformját követően a tőkepiaci közvetítés intézményi keretrendszere is fokozatosan kiépült, de továbbra is megmaradt a banki közvetítés dominanciája. Ennek hátterében részint a tőkepiacokat ért negatív hatások, részint pedig gazdaságpolitikai tényezők álltak. Napjainkban a banki közvetítés dominanciája oldódni látszik. A 2000-es évek elején a pénzügyi közvetítők forrásai között csökkent a banki betétek részaránya, és növekedett a befektetési alapok, nyugdíjpénztárak és biztosítótársaságok megtakarítási termékeinek jelentősége.

Fontos megjegyezni, hogy önmagában sem a hitelintézetek, sem pedig a tőkepiaci közvetítő intézmények szerepvállalása nem minősíti a pénzügyi közvetítő rendszeren keresztüli forrásallokáció hatékonyságát. Lényegét tekintve, kizárólag egy stabil, a megtakarítók és a beruházók preferenciáinak egyaránt megfelelni tudó modern intézményi struktúra képes ellátni a megtakarítások gazdaságba történő áramoltatásának és allokációjának funkcióját. A gazdasági növekedést tehát nem kizárólagosan a banki vagy a tőkepiaci alapú közvetítés támogatja, hanem a fejlett banki és a tőkepiaci közvetítés együttesen, függetlenül attól, melyik fajta közvetítés dominanciája erősebb az adott ország pénzügyi közvetítő rendszerében. Ennek az intézményi struktúrának szükségszerűen részét

képezik a jellemzően hitelintézetek által kínált rövidebb futamidejű lekötési és finanszírozási formák, csakúgy, mint a megtakarítások hosszabb távú lekötését ösztönző, inkább tőkepiaci konstrukciók.

A közvetett finanszírozás és a GDP összefüggését vizsgálva az a következtetés adódik, hogy a banki és a tőkepiaci közvetítés gazdaságfinanszírozó szerepe egyaránt szignifikánsan nagyobb a magasabb jövedelmi szinttel rendelkező országokban, akár a GDP 2,5-3-szorosát is megközelítheti. A közép- és kelet-európai országok közvetítésének szintje (a GDP megközelítően 75%-a) nemcsak a megcélzott euroövezeti országokra jellemző szinttől marad el számottevően, hanem a jövedelmi szintjüknek megfelelő közepes jövedelmű országokra jellemző átlagos értékektől is (ahol ez átlagosan a GDP közelében van). (Forrás: Világbank)

A tőkepiaci intézmények térnyerése

BANK-ALAPÚ
INTÉZMÉNYI
KÖZVETÍTÉS

Ha a pénzügyi közvetítés intézményi struktúráját tendenciájában vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az elmúlt évtizedekben jelentős elmozdulás történt a bankalapú (bank-based) intézményi közvetítés felől a tőkepiaci alapú (market-based) intézményi közvetítés felé. Ez a folyamat része a szakirodalomban konszolidációs folyamatnak nevezett átalakulásnak. Az előbb említett átalakulás szorosan kötődött, illetve kötődik a deregulációhoz, a technológiai fejlődéshez, valamint a piacok globalizálódásához. Mind hazánkban, mind általánosan az európai országokban az intézményi befektetők (befektetési alapok, nyugdíjalapok, biztosítók) szerepe a háztartások vagyonának kezelésében az elmúlt évtizedben jelentősen erősödött.

TŐKEPIACI
ALAPÚ
INTÉZMÉNYI
KÖZVETÍTÉS

Általánosságban a pénzügyi innovációk okozták azt, hogy tendenciájában növekedett az intézményi befektetőknel elhelyezett megtakarítások és az értékpapírok aránya a lakosság portfóliójában. A pénzügyi innovációk ugyanis (különösen az értékpapírosítással kapcsolatosak) lecsökkentették a nem banki közvetítők költségeit. A pénz- és tőkepiacok fejlődése mérsékelte a tranzakciós költségeket, hatékonyabbá tette az árak információközvetítő funkcióját, valamint lehetővé tette a származékos termékek fokozottabb használatát a kockázatmenedzsmentben. Az alacsonyabb költség szint szélesebb termék- és szolgáltatáspaletta felváltását tette lehetővé ezen intézmények számára. A bankok csak késve reagáltak a piaci fejleményekre, részben a szabályozási okok miatt (szigorú tőkekövetelmények, kötelező tartalék stb.).

Másrésről a hosszú lejáratú, magas hozamú, de nem túl magas kockázatú megtakarítási konstrukciók iránti megnövekedett lakossági kereslet hatott ösztönzőleg az intézményi befektetők fejlődésére. A kereslet növekedése a következő okokra vezethető vissza:

- A háztartások növekvő vagyona, ami felveti a banki betéteken túli diverzifikáció igényét;
- A pénzügyi piacok bonyolult termékstruktúrája, ami az intézményeken keresztül befektetéseket ösztönzi;
- A lakosság korszervezetének változása miatt a tőkefedezeti elven működő nyugdíjcélú megtakarítások növekedése;
- Az állam több esetben adókedvezményekkel ösztönzi az intézményi befektetőknél történő „takarékoskodást”.

Az előbbieknél látszólag ellentmond az a tény, hogy a magyar pénzügyi közvetítés struktúráját a bankok dominanciája jellemzi. A nemzetközi tendenciákkal összhangban az utóbbi 5-6 évben a hazai nem banki pénzügyi közvetítés számottevő fejlődésen ment keresztül, mindazonáltal mélysége az EU-országokétól még elmarad. Ami a témánk szempontjából lényeges, az, hogy a nem banki közvetítő intézmények növekedési üteme minden évben a bankrendszer növekedési üteme felett volt. Valószínűsíthető, hogy ez a tendencia folytatódni fog, és a hazai pénzügyi közvetítés struktúrája tovább fog közeledni a fejlett országokéhoz. Az intézményi közvetítők piacának sajátosságát mutatja, hogy bár a nem banki pénzügyi közvetítő intézmények száma viszonylag nagy, az életbiztosítók, a befektetési alapok és a nyugdíjpénztárak piacán a koncentráció magas.

A bankok által adható lehetséges válasz a nem banki közvetítők, illetve a pénz- és tőkepiacok által teremtett kihívásokra többirányú lehet:

(1.) Az egyik, hazánkban is aktuális stratégia, hogy a bankok a hitelkockázati sztenderdeket (a hitelképesség vizsgálata során alkalmazott minimumkövetelményeket) enyhítik – mint azt tették a megelőző években a lakossági hitelezésben.

(2.) Egy másik lehetőség, hogy a bankok – kihasználva kiépített hálózataikat, illetve ügyfélkapcsolataikat – összetett szolgáltatáscsomagok értékesítésével (cross-selling) növelik kihelyezéseiket és bevételeiket. A kapcsolati (relationship) banküzemi működést egyre inkább felváltja a tranzakció-alapú (transactions) banküzemi működés.

(3.) Szintén megfigyelhető tendencia az „univerzalizáció”, még a kereskedelmi banki és értékpapír-piaci tevékenységet tradicionálisan szétválasztó angolszász országokban is. Ezenkívül egyre több bank lép be

olyan, korábban meglehetősen szegmentált hitelpiacokra, mint például a jelzálog-hitelezés.

Az előbb említett folyamatok – azaz a mérlegen kívüli tevékenységek növekvő nagyságrendje, a cross-selling, illetőleg a mind szélesebb értelemben vett univerzalizáció – a magyar pénzügyi közvetítő rendszert éppúgy jellemzik, mint más európai országokét. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a nem banki közvetítés nem kizárólag a bankoktól függetlenül létezik. A jelentősebb hazai bankok saját magukon vagy leányvállalataikon keresztül az összes pénzügyi közvetítési formában jelen vannak.

Ezek miatt napjaink egyik frekventált kérdése a pénzügyi csoportok létrejötte; hiszen egyre inkább igaz az a megállapítás, hogy azok a nem banki közvetítők tudnak lényegi szerephez jutni a piacon, amelyek erős banki háttérrel rendelkeznek. Az üzleti stratégiák az ügyfelek teljes kiszolgálására, megtakarításaik minél szélesebb körű bevonására, az intézmények közötti szinergia kihasználására alapulnak.

Konklúzióként elmondható, hogy a pénzügyi piacok átalakulása, a tőkepiaci közvetítés növekvő szerepe, illetőleg a globalizációs folyamat azt eredményezte, a pénzügyi közvetítés jellegében elmozdulás történt a sok, egy-egy részpiacra specializálódott pénzügyi intézményből álló rendszer felől a nagy, minden igényt kielégítő pénzügyi konglomerátumok rendszere felé.

Nem véletlen, hogy a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság ajánlásokat fogalmazott meg a bankcsoportok (pénzügyi konglomerátumok) működésének szabályozására. Az 1988-ban nyilvánosságra hozott „A tőkemérés és a tőkestandardok nemzetközi konvergenciája” című dokumentum a szabályozás és felügyelet kiemelt céljaként jelölte meg a szabályozási arbitrázs visszaszorítását és a versenysemlegesség erősítését. A dokumentum az első bázeli tőkeegyezmény (*Bázel I.*) elnevezéssel került be a szakmai köztudatba. A BIS-hez csatlakozott országok kötelezettséget vállaltak arra, hogy az egyezményben foglalt szabályokat saját államukban belefoglalják a hitelintézetekre vonatkozó jogszabályokba, illetve a felügyeleti követelményekbe.

Konzolidációs folyamat

KONSZOLIDÁCIÓ Milyen főbb okokra vezethető vissza a pénzügyi közvetítés különböző részterületein működő intézmények közötti tulajdonosi kapcsolatok és más érdekeltégi viszonyok létrejötte, azaz a konszolidálódás?

A kiváltó okok között említhetjük többek között a gyors technológiai fejlődést, amely megnövelte a hatékony banki működéshez szükséges minimális üzemméretet. Általánosságban igaz az, hogy a fejlesztések magas fix költségeit csak nagy ügyfélbázissal lehet kitermelni. Az információs technológia fejlődése például lehetővé tette, hogy a bankok összetett, de mindenképpen sztenderdizált modelleket alkalmazzanak a hitelbírálatokhoz és általában mindenfajta kockázatvállalás értékeléséhez. Ezek a modellek nagy adatbázisokat igényelnek, így a nagyobb volumenben hitelezők előnyben vannak. Egy másik példaként említhetjük az internet alapú banki szolgáltatások terjedését. Ezek esetében a megfelelő banki informatikai rendszerek kiépítésének költségei az internetes (home banking, office banking) üzletágon belül nem is térülnek meg, csak közvetetten, más üzletágak nyereségén keresztül.

Az előbbi költség alapú termékszerkezet-hatékonyiságnak (scope efficiency) nevezik, szemben a tiszta költség alapú hatékonysággal, amely méretgazdasági okokkal magyarázza a pénzügyi holdingok létrejöttét. Az elektronikus fizetőeszközöket például sok helyen kell használni ahhoz, hogy a bankok számára nyereséget termeljenek, ami emeli a hatékony üzemméretet (persze a kisebb piaci szereplők megfelelő együttműködéssel csökkenthetik versenyhátrányukat, de annak is vannak költségei).

A pénzügyi piacok integrálódásával növekszik a konszolidálódási folyamat jelentősége amiatt is, hogy a hitelintézetek nagyobb saját tőkéje nagyobb összegű hitelek kihelyezését és értékpapír-sorozatok lejegyzését teszi lehetővé. A konszolidálódási folyamat előbbi oka összefügg a jövedelem alapú mérethatékonysággal.

A konszolidációs folyamatnak más okai is lehetnek. Így a pénzügyi közvetítő intézmények tartósan javuló pénzügyi feltételei is ösztönözhetik a fúziós és akvizíciós tranzakciók felvállalását. Az akvizíciók a banki menedzsment érdekeit is tükrözhetik akkor, ha a létrejövő pénzügyi holding piaci súlya jelentős vezetői státusszal is együtt jár.

A hitelintézetek funkciói az aktuális piaci tendenciák tükrében

Felmerülhet a kérdés, hosszú távon mekkora tere marad a hitelintézeteknek, mint elsősorban betétgyűjtő (depository) intézményeknek a pénzügyi közvetítésben.

DEZINTER-
MEDIÁCIÓ

A pénzügyi piacokon évtizedek óta megfigyelt tendencia a dezintermediáció, azaz a közvetlen finanszírozás térnyerése. Egyes vélemények szerint előbb-utóbb minden tradicionális banki funkciót átvesznek az értékpapírpiacon aktív intézményi befektetők (együttműködve a minősítő és más speciális „monitoring” cégekkel). Erre utal Európában a személyi hitelek értékpapírosítása, valamint a kötvény- és kereskedelmipapír-kibocsátáson keresztüli forrásszerzés egyre szélesebb vállalati körben való elterjedése. Mások szerint mindig lesznek „nem piacosható” (non-marketable) hitelkihelyezések, és a bankok még mindig meglévő információs előnyére utal az is, hogy a bankok irányadó kamatszintet határoznak meg a piaci finanszírozási költségek tekintetében.

A dezintermediáció jelenségére a banki funkciók hagyományos meghatározása nem ad választ. Az 1970/80-as évektől kezdődően a bankok szerepéről szóló elemzések általában a tranzakciós költségekből és az információs aszimmetriából vezették le a bankszektor speciális tevékenységét, gazdasági életben játszott szerepét.

Az elemzések egy része a bankok eszköztranszformációs szerepéből indult ki. Ez a felfogás a banknak, mint a betétesek nevében megfinanszírozott projektek megfigyelését, kockázatainak, fizetési hajlandóságának nyomon követését végző intézménynek a szerepét (delegated monitoring) hangsúlyozza.

Más hagyományos elméletek a bankok likviditási funkcióira helyezték a hangsúlyt. Eszerint a bankok likvid forrásokat kezelnek, és azokat nem likvid eszközökké alakítják át. A bankok szerepe ebben a funkcióban annyiban speciális, hogy képesek arra, megbízóik teljesen likvid készpénzét, aminek tartása komoly tranzakciós költséggel jár, még mindig eléggé likvid, és csak kismértékben kockázatos portfólióvá alakítsák át.

Történetileg a bankok komoly komparatív előnyre tettek szert más közvetítő intézményekkel szemben ezeknek a funkcióknak az összekapcsolása és alkalmazása révén. Ez a komparatív előny azonban nagyban csökkent az információs technológiák fejlődése, a piaci verseny erősödése és általában a pénzügyi innovációk következtében.

Az előbbi jelenségek felvetik általában a pénzügyi közvetítés, és ezen belül is kiemelten a bankszektor jövőbeni szerepére vonatkozó kérdéseket. Tovább folytatódik-e a pénzügyi közvetítő szektor és a bankok növekedése, vagy éppen ellenkezőleg, várható-e, hogy belátható időn belül nagymértékű dezintermediáció fog lezajlani, a háztartások nem a közvetítő rendszeren keresztül, hanem a fejlett és likvid pénz- és tőkepiacokon keresztül fogják megtakarításukat elhelyezni?

A pénzügyi rendszerek funkcióiban lejátszódott változások és a bankok szerepének megértéséhez szükséges hangsúlyozni a közvetítő intézmények kockázati transzformációs és kockázatkezelési, valamint a piaci részvételi költségeket minimalizáló funkcióit, mint a modern pénzügyi közvetítők fő sajátosságát. A gyakorlatban a háztartások csak néhányféle részvényt tartanak, és néhány pénzpiacon jelennek meg közvetlenül, lévén hogy magasak az adott részpiacra vonatkozó fix tanulási és napi tájékozódási költségek. A pénzügyi közvetítők azok az intézmények, amelyek képesek a részvételi költségeket minimalizálni, professzionális kockázat-összeállítási és -kezelési tevékenységet végezni, és ezáltal optimális portfóliót kialakítani. A modern pénzügyi közvetítők tevékenységének létjogosultságát tehát más motivációk alakítják, mint a korábbi elemletekben megfogalmazottak. A delegált megfigyelési és likviditási transzformáció szerepének visszaszorulása mellett egyre erősebbé válnak a kockázatkezeléssel, kockázati transzformációval, kockázati portfóliók optimális összeállításával kapcsolatos szolgáltatások.

Végül, nem szabad figyelmen kívül hagyni a banki szolgáltatások földrajzi diverzifikációjában rejlő tendenciákat. Az évezred elején az európai bankcsoportok terjeszkedésének célpontjává vált a délkelet-európai térség; amelyet minősít az, hogy 2005/2006-ban a befektetők a román, török, horvát, ukrán, stb. hitelintézeteket hatalmas összegekért, a könyv szerinti érték négy-, ötszöröséért vásárolták fel. Az akvizíciók mögött az a megfontolás állt, hogy a térségben a következő években várható a banki szolgáltatások elterjedése. Miközben ezidőtájt a magánszférra bankbetéteinek állománya a GDP-hez viszonyítva az Euroövezetben 70% körüli, az EU-hoz utóbb csatlakozott országokban mintegy 40%, míg a terjeszkedéssel érintett országok esetében nem éri el a 20%-ot; és a hitelek esetén is hasonló a lemaradás. Jelentős, a banki eszközállomány akár 50%-át is elérő éves növekedésre ez utóbb említett országcsoport esetében lehet számítani.

Konklúzióként adódnak a hitelintézeti szektornak a megtakarítások ideiglenes újraelosztásában betöltött szerepére vonatkozóan, a pénzügyi közvetítő rendszer elmúlt évtizedekben lezajlott főbb tendenciáit tekintve, az alábbiak:

- A közvetlen és a közvetítő pénzügyi piacok kérdésében nem lehet általános dezintermediációról, vagyis a pénzügyi közvetítő rendszerek kimutatható visszaszorulásáról, és ezzel párhuzamosan a nyilvánosságra kerülő információk széles körének birtokában lévő befektetők közvetlen piacra lépésének tipikussá válásáról beszélni.

- A közvetlen piaci részvétel magas költségei és nagy tanulási igénye ellene hatnak a nagyarányú dezintermediációnak.
- Az előbbinek nem ellentmondva adódik továbbá az a megállapítás, hogy a pénzügyi közvetítés változása kapcsán, az egyes országok közötti különbségek ellenére is jól kimutatható az értékpapírosítás növekvő elterjedésének folyamata. A nem pénzügyi szektor eszközei és forrásai között egyaránt növekszik az értékpapírosított követelések/kötelezettségek részaránya.
 - Elmozdulás figyelhető meg a hitelintézetek tevékenységében a mérlegen kívüli tételek javára. Megváltozott a bankok pénzügyi közvetítésben betöltött szerepe, tevékenységükön belül egyre nagyobb súlyt képvisel a kockázati transzformáció, a fejlett kockázatkezelési eszközök használata, a jutalékos tevékenységek aránya.
 - Az európai országokra jellemző, hazánkban a jövőben várható tendencia a bankok közvetlen megtakarításokat gyűjtő szerepének visszaszorulása. Európában a bankok forrásai között csökkenő hányadot képviselnek a bankbetétek, és egyre nagyobb a bankok által kibocsátott értékpapírok (kötvények) részaránya. Ezeket az értékpapírokat elsősorban a nem banki pénzügyi közvetítők vásárolják meg. A nem banki pénzügyi közvetítők által megvásárolt banki értékpapírok térnyerése a pénzügyi közvetítési folyamat láncolatának meghosszabbodásához vezet, amikor a megtakarító→bank kapcsolat helyett egyre inkább a megtakarító→intézményi befektető→bank kapcsolat válik tipikussá.
 - A hitelintézetek és más intézményi közvetítők közötti kapcsolatok szorosabbá válásával a pénzügyi piacok struktúráját mindinkább a pénzügyi holdingok határozzák meg; ily módon a bankok szerepe, tevékenységük volumene növekvő tendenciát mutat.